RAAKVLAKKEN /
COMMON GROUND / FRAGILE FRAGMENTS
FRAGIELE FRAGMENTEN

Bij mijn eerste bezoek aan Watou, juli 2022, kwam ik terecht in een omgeving die mij tot dan volkomen vreemd was geweest. Het werd een ontdekkingsreis door de biotoop Watou, zoals een antropoloog bij een eerste verkenning. De nacht en het ochtendgloren lieten het dorp eerlijk en kwetsbaar zien. Twee schijnbaar willekeurige plaatsen trokken mijn aandacht.

Mei 1940, bombardement Watou, we bevinden ons in het huis aan de rechterzijde. (foto: wecht-oorlogsverbeeld.be)

Als eerste een stukje bos in het noorden van Watou, vreemd en bijna onnatuurlijk in het landschap. Hoe was dat bosje ontstaan? In mijn gedachten waren verschillende scenario's mogelijk: van een familie die een speelplek zocht voor de kinderen tot een extreme introvert die van vogels en bomen hield, of was het gewoon een gelukkig toeval? Een vruchtbaar stuk grond wordt in Watou niet snel opgegeven voor 'zomaar wat hagen en bomen'. Uiteindelijk bleek het een nogal profaan verhaal, maar ook een gelukstreffer, een waar fragiel fragment.

mei 1940, voorlopige graven ter plekke (beeld via Jan Daschot)

Een andere plek die me erg aanspraak is de winkel van Jerome Derycke. Hij ontruimt huizen en verkoopt alles wat nog bruikbaar is vanuit zijn garage. Binnen de winkel heeft zich een eigenzinnig eclectisch universum gevormd. Gespekt met levendige verhalen uit Jerome's leven in en rond Watou vind je er van het kleinste schroefje tot een derailleur of een jaren-vijftig-plakboek over het waterleven. Opnieuw een fragiel fragment, dat tweledig is: de gevoeligheid van de voorwerpen en de winkel zelf. Zal die na Jerome blijven bestaan?

1940, Moenaardestraat na het bombardement (foto: wecht-oorlogsverbeeld.be)

EEN STUK GESCHIEDENIS / RAAKVLAKKEN

Bij een volgend bezoek aan Watou ontmoette ik Guido Doolaeghe, een van de eigenaars van het stukje bos. Er ontspon zich een intense dag. Hij vertelde het verhaal van het perceel waar hij en zijn broer nog steeds eigenaar van zijn.

De luchtfoto toont wat er gebeurde als gevolg van een bombardement (💥) op Watou door de Duitsers, 27 en 28 mei 1940. Naast tien burgerslachtoffers sneuvelden negenenveertig soldaten: vijfendertig Britten, dertien Fransen en één van onbekende identiteit (?¹). Na het bombardement werden ze voorlopig ter plaatse begraven (†1). Snel gaf de bezetter opdracht tot het inrichten van een begraafplaats voor de gesneuvelden. Watou moest op zoek naar een plek. Een oplossing werd aangedragen door de kerkfabriek, die beat een stuk grond langs de Houtkerkestraat dat kon dienen als militaire begraafplaats. Dat perceel kon geruild worden met een ander, bijna even groot perceel, dat de kerkfabriek pachtte van de gemeente Watou. Daarop stond de onderpastorij (later het woonhuis van Gwy Mandelinck, nu Huis van de Dichter).
Nog voor de akte getekend werd aanvaardden Omer Leupe, Jerome Alleweireldt en Pascal Vallaey de zware taak de lijken op te graven en een inventaris op te maken van de persoonlijke zaken. Hun werkuitrusting bestond uit *"twee emmers met zuiver water, een liter creoline, 50 gr watte, 100 gr iodiumtinktuur, 2 verbanden, een bezem, een fles sterkendrank en een twintigtal sigaretten (Belga of soortgelijke)"*. In de loop van oktober en november 1940 werden alle 49 militairen herbegraven (†2).

Oktober 1940, herbegraving naar de militaire begraafplaats. (beeld via Jan Daschot)

Circa 1956 wordt de onbekende soldaat een laatste keer herbegraven op het lokale kerkhof, naast de gesneuvelden van de eerste wereldoorlog.

Vader Doolaeghe en Remi D'Hu bij de melkophaling, Pinkstersdag 1957 (foto: wecht-oorlogsverbeeld.be)

Na de oorlog werden de Britse slachtoffers overgebracht naar de begraafplaats van het Gemenebest in Hotton (B) en vanaf oktober 1949 werden de Franse slachtoffers langzaam gerepatrieerd naar Frankrijk, meestal door hun familieleden. De onbekende soldaat werd herbegraven bij de graven van de WO I slachtoffers van Watou, op het plaatselijke kerkhof (†3). Eind 1957 besloot de gemeente Watou het 'voormalige militaire kerkhof' te verpachten en ging het terrein terug op in het landschap. (bron: Jan Daschot in 'de IJzerbode' 4 mei 2020, 'De militaire begraafplaats te Watou')

Rond 1978 zocht vader Doolaeghe ruimte om zijn transportbedrijf, gevestigd in dit huis, uit te breiden. Op zoek naar een geschikt terrein viel zijn oog op het stuk grond langs de Houtkerkestraat dat nog steeds eigendom was van de gemeente Watou. Samen met een buurperceel zou het perfect zijn voor zijn bedrijf. Het werd snel gekocht met het idee dat het buurperceel ook verworven kon worden. Door een incident met een van zijn vrachtwagens tijdens de dag bedenktijd was het naburige stuk land echter al verkocht aan een andere boer voor hij kon toestemmen. Uiteindelijk werd een loods gebouwd op een andere locatie, maar vader Doolaeghe heeft het oorspronkelijke stuk land nooit verkocht. Hij veranderde het in een rustig stuk bos met coniferen en populieren, omheind door een ligusterhaag. Er was zelfs even een kleine visvijver om bij te mijmeren en te ontspannen.

woonhuis en transportbedrijf van het gezin Michel Doolaeghe en Simonne Dauchy rond 1950. (foto: wecht-oorlogsverbeeld.be)

Na het verhaal over het bos nam Guido me mee op zijn eigen privé 'tour van Watou', waaronder een bezoek aan dit huis, zijn oudershuis, momenteel onbewoond en wachtend op een nieuwe bestemming. Tussen de restanten van het inmiddels opgeheven familiebedrijf en verzamelde objecten en documenten nam hij me mee naar de bovenverdieping om me iets 'bijzonders' te tonen.

Het bleek een spiegel te zijn, met inslagsporen van het bombardement in mei 1940, weggestopt in de hoek van een slaapkamer. Oorspronkelijk had die spiegel in 'de goei plaats' boven de schoorsteenmantel gehangen. Zo had de geschiedenis in zekere zin een volledige cirkel gemaakt: een spiegel die het bombardement had beleefd. Een spiegel, een fragiel fragment, die het leven van een groeiend familiebedrijf had weerspiegeld: het bombardement; de opluchting dat bombardement zonder al te veel schade te hebben overleefd; de vader die later een stuk land kocht waarop ooit de slachtoffers van dat bombardement waren begraven. Door een speling van het lot werd dat land het bosje dat we nu nog steeds zien als stille getuige in het landschap van Watou, een vreemd genezen litteken.

het bosje, circa 1980 (met vijver) (luchtfoto: Geo-Vlaanderen.be)

het bosje, februari 2023

Begin 2019 bezocht een Engelsman, John West, Watou. Zijn vader die in het Britse leger diende, was in Watou krijgsgevangen gemaakt en had daarna de Duitse werkkampen overleefd. Hij vertelde niet graag over de oorlog, maar had wel een militaire begraafplaats vermeld. Samen met vrienden was John op zoek naar de geschiedenis van zijn vader en het '140th field regiment'. Buurtbewoners wezen hem naar Jan Daschot, plaatselijk geschiedschrijver, die over het bosje vertelde en er later het artikel in 'de IJzerbode' over publiceerde. Bij het bezoek aan het bos vertelde John dat deze plek voor hem voelde als 'a sacred place'. Hij liet een bloemstuk achter ter ere van zijn vaders' makkers.

Zomer 2022 voelde ik me aangetrokken door dit bosje en schreef diezelfde dag nog over 'een grote wissel'. Ik speelde met het idee om het standbeeld van 'de onbekende soldaat' weg van de drukke markt naar de rust van het bos te verplaatsen, zonder het verhaal van de onbekende soldaat van het bosje te kennen. Een speling van het lot of gewoon toeval?

Hoe dan ook, er was nu een gemeenschappelijke basis, een raakvlak. Om de een of andere reden had het bosje mijn aandacht getrokken en een plaats in mijn hart veroverd, net als voor de familie Doolaeghe. Daarnaast was het letterlijk gemeenschappelijke grond voor de slachtoffers van de oorlog.

FRAGIELE FRAGMENTEN / EEN BOS, EEN SPIEGEL, EEN WINKEL, EEN DORP

Wat hebben een stukje bos en een winkel waar spullen en herinneringen worden gerecycleerd met elkaar gemeen? Meer dan we denken. Opeens was ik geen vreemde meer in Watou.

Nieuwsgierigheid naar het bos, naar Watou. Met Jerome en Guido een glas wijn drinken tijdens een late oktobermiddag. Zowel het bos als Jerome's winkel zijn fragiele fragmenten. Het bosje door gewoon te bestaan. Het is alsof deze plek niet vergeten wil worden, een fragiele ruimte binnen Watou, een litteken. 'Sacred woods' zoals John West het zei.

De winkel is natuurlijk een 'commerce', maar ook een plek waar gekoesterde herinneringen een nieuwe eigenaar vinden en opnieuw gekoesterd kunnen worden. Een gedurig veranderende plek waar je nieuwsgierig binnenkomt en zelden met lege handen vertrekt. Misschien koop je helemaal niets, maar het zal moeilijk zijn niet te denken aan de vorige levens die horen bij de met zorg uitgestalde voorwerpen. Het is als het ware een miniatuur van Watou en omgeving. Beide plekken kunnen in een oogwenk verdwenen zijn. Watou is geen uitzondering in deze wereld, die in snel tempo verandert en waar marktwaarde vaak de baas is.

Met dit project wil ik naast een verhaal over een bombardement, een spiegel en een bos vooral het subtiele en het kwetsbare zichtbaar maken en raakvlakken tonen. Dat wat ons allemaal verbindt, kunstenaars, bezoekers, bewoners van Watou en degenen die hier sneuvelden. Betekenis zit niet in objecten of plaatsen – de fragiele fragmenten – zelf. Betekenis wordt door ons gegeven via taal en ervaring. Een ding is een ding, een object is een object, zoals zo mooi beschreven in Wisława Szymborska's gedicht 'Uitzicht Met Zandkorrel'.

Als een stille getuige draagt de monumentale spiegel in de woonkamer de sporen van het bombardement. Jaren was ze in vergetelheid, net als de begraafplaats. Nu heeft ze haar vertrouwde plaats teruggekregen en laat door haar reflecties verschillende fragiele fragmenten elkaar weer ontmoeten. Het bos, een huis, de oorlog, het leven, tijd en ruimte verweven zich met elkaar.

Iwert Bernakiewicz, Watou, 2023.

Jerome's winkel, fragiel fragment, oktober 2022

UITZICHT MET ZANDKORREL Wisława Szymborska

We noemen hem een zandkorrel,
maar zelf noemt hij zich korrel noch zand.
Hij kan het af zonder een naam,
of die nu algemeen, bijzonder,
vluchtig, blijvend,
verkeerd of passend is.

Onze blik en aanraking doen hem niets.
Hij voelt zich gezien noch geraakt.
En dat hij op de vensterbank is gevallen,
is uitsluitend ons, niet zijn avontuur.
Voor hem is dat vallen zonder meer,
zonder zekerheid of hij al gevallen is,
of nog valt.

Uit het raam heb je een mooi uitzicht op het meer,
maar dat uitzicht ziet zich niet zelf.
Kleurloos en vormloos,
stemloos, geurloos
en pijnloos bestaat het op deze wereld:

Bodemloos bestaat de bodem van het meer
en oeverloos zijn ervoren.
Niet nat, niet droog zijn water.
Meer- noch enkelvoudig de golven
die doof voor hun eigen geruis
om stenen bruisen die niet groot of klein zijn.

En alles gebeurt onder een van nature hemelloze hemel
waar de zon ondergaat zonder onder te gaan
en zich onverborgen verbergt achter een onbewuste wolk.
En de wind zolt eimee zonder enige andere reden
dan dat hij waait.

Een seconde verstrijkt.
Nog een seconde.
Een derde seconde.
Maar dat zijn alleen onze seconden.
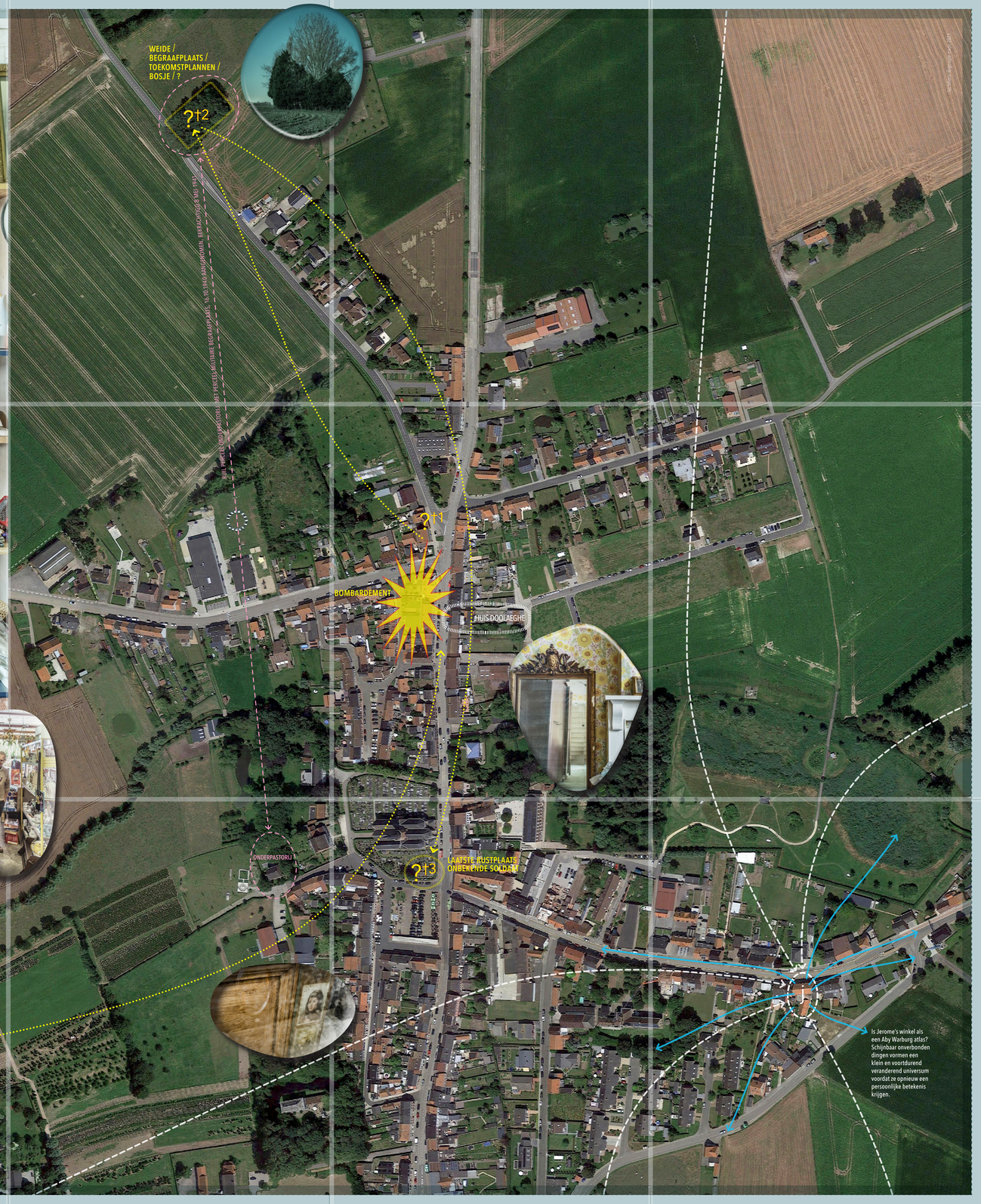
De tijd snelde voorbij als een koerier met een spoedbericht.
Maar dat is alleen onze vergelijking.
De persoon is fictief, zijn haast aangepraat,
het bericht – onmenselijk.